

Οι προοπτικές της Ευρωπαϊκής ενοποίησης και η αναζήτηση μιας εναλλακτικής εργατικής στρατηγικής

1. Οι τάσεις ανάπτυξης του καπιταλισμού, οι επιδιώξεις του κεφαλαίου και οι στόχοι της Ευρωπαϊκής ενοποίησης

Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής αποτελεί έναν εγγενώς ανταγωνιστικό τρόπο κοινωνικής οργάνωσης της παραγωγής, έχοντας την τάση να υπερβαίνει κάθε φυσικό, κοινωνικό ή εθνικό όριο που συναντά στην πορεία ανάπτυξής του. Η τάση αυτο-επέκτασης του κεφαλαίου ως κοινωνικής σχέσης συνεπάγεται, από τα πρώτα ήδη στάδια ανάπτυξής του, τη σταδιακή ανάπτυξη μιας παγκόσμιας αγοράς (βλ. Marx 1967 III: 336, 904, 1973: 407-408). Ωστόσο, στα πρώτα αυτά στάδια, δεν μπορούμε ακόμα να κάνουμε λόγο για μια σημαντική τάση παγκοσμιοποίησης. Η τάση αυτή αποκτά μια ιδιαίτερη δυναμική κατά τη μεταπολεμική περίοδο, και ιδιαίτερα κατά τις τελευταίες δεκαετίες, με την ιστορική συνύπαρξη αρκετών κοινωνικοοικονομικών και τεχνολογικών παραγόντων, χωρίς η τάση αυτή να αναιρεί την εγγενή τάση ανισομερούς ανάπτυξης του καπιταλισμού. Η τάση αυτή προς μια αυξανόμενη αλληλεξάρτηση, διεθνική συσσώρευση και παγκοσμιοποίηση του κεφαλαίου δημιουργεί τάσεις περιφερειακής κοινωνικοοικονομικής ολοκλήρωσης, ενώ συνυπάρχει και διαπλέκεται στενά με την προσπάθεια ανασυγκρότησης του καπιταλισμού, προκειμένου να ξεπεραστούν τα σοβαρά προβλήματα που δημιουργήθηκαν από την βαθιά κρίση υπερ-συσσώρευσης που εκδηλώθηκε κατά τις αρχές της δεκαετίας του '70.

Η βαθιά ανασυγκρότηση του καπιταλισμού, πάνω στο έδαφος μιας συστημικής

Ο Γ. Λιοδάκης έχει πτυχίο οικονομικών επιστημών (Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1975), και Ph.D. Πολιτικής Οικονομίας (American University, 1980), με ειδίκευση στην οικονομική ανάπτυξη και τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις. Από το 1990 διδάσκει Πολιτική Οικονομία στο Πολυτεχνείο Κρήτης. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα σχετίζονται με ζητήματα ανάπτυξης και διεθνών σχέσεων, τη θεωρία του κράτους, την οικονομική κρίση, την τεχνολογία και το περιβάλλον. Έχει δημοσιεύσει βιβλία στα ελληνικά και στα αγγλικά, καθώς και έναν μεγάλο αριθμό άρθρων σε ελληνικά και ξενόγλωσσα επιστημονικά περιοδικά.

τάσης παγκοσμιοποίησης, οδηγεί μετά τη δεκαετία του '70 σε ένα υπό διαμόρφωση νέο στάδιο του καπιταλισμού, που έχουμε χαρακτηρίσει ως *ολοκληρωτικό καπιταλισμό* (βλ. Λιοδάκης 2007, Liodakis 2010). Η νέα αυτή έννοια αντανακλά την κυρίαρχη τάση του σύγχρονου καπιταλισμού η οποία περιλαμβάνει, όχι μόνο τις ολιστικές συνέπειες του μηχανισμού της αγοράς και της κλιμακούμενης συγκέντρωσης και διεθνικής ολοκλήρωσης του κεφαλαίου, αλλά επίσης τον αυξανόμενο ανταγωνισμό που προκύπτει από την τεράστια συγκέντρωση κοινωνικοοικονομικής δύναμης, και από τα νέα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά και τις εντεινόμενες ταξικές αντιθέσεις του νέου αυτού σταδίου του καπιταλισμού. Με τη στρατηγική αυτή ανασυγκρότηση, την ταυτόχρονη (μετά τα μέσα της δεκαετίας του '70) κυριαρχία της νεοφιλελεύθερης πολιτικής και μια σειρά διαδικασίες-φούσκας, ο καπιταλισμός μπόρεσε εν μέρει να μετριάσει ή να μετατοπίσει την κρίση χρονικά και γεωγραφικά, τείνοντας, όμως, ταυτόχρονα σε μια εξάντληση τόσο των κοινωνικών όσο και των οικολογικών του ορίων.

Η τάση οικονομικής και κοινωνικής ολοκλήρωσης σχετίζεται με τον ανταγωνιστικό χαρακτήρα του κεφαλαίου και την προσπάθειά του να συνασπίζεται σε τοπικό, εθνικό, περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο, προκειμένου να ανταγωνιστεί με μεγαλύτερη επιτυχία άλλα τμήματα του κεφαλαίου και να προωθηθεί πιο αποτελεσματικά τα συμφέροντά του σε βάρος κυρίως της εργατικής τάξης. Παρότι συχνά επισημαίνεται –εν μέρει σωστά– ότι η τάση αυτή περιφερειακής ή διεθνικής ολοκλήρωσης ανακόπτεται ή αντιστρέφεται από την εντεινόμενη οικονομική κρίση και τους εθνικούς ανταγωνισμούς, υπάρχουν ενδείξεις ότι η τάση αυτή εξακολουθεί να κυριαρχεί (βλ. Harris 2010). Η τάση αυτή διεθνικής επέκτασης και ολοκλήρωσης του κεφαλαίου συνεπάγεται ότι οι κοινωνικές τάξεις τείνουν αντίστοιχα να διαμορφώνονται σε ένα διεθνικό επίπεδο, παρά το γεγονός ότι η συνοχή τους σε εθνικό επίπεδο εξακολουθεί να είναι εντονότερη (βλ. Robinson 2004, Harris 2008, Liodakis 2010).

Με τη διεθνική ολοκλήρωση και θεμελιακή ανασυγκρότηση του καπιταλισμού επηρεάζονται καταλυτικά και ανασυγκροτούνται οι ταξικές σχέσεις εξουσίας. Τα εθνικά κράτη, ως θεμελιακοί θεσμοί αποκρυστάλλωσης των σχέσεων πολιτικής εξουσίας, χωρίς να καταργούνται, αλλάζουν δραστικά, αναδιατάσσουν τις βασικές λειτουργίες τους και εκχωρούν ένα σημαντικό μέρος των λειτουργιών και αρμοδιοτήτων τους σε υπερεθνικούς ή περιφερειακούς ρυθμιστικούς μηχανισμούς και διεθνείς οργανισμούς. Έτσι, τείνει να διαμορφωθεί ένα υπερεθνικό κρατικό μόρφωμα σε περιφερειακό ή σε παγκόσμιο επίπεδο. Το αναδύμενο αυτό *διεθνικό αστικό κράτος* έχει έναν ιδιόμορφο χαρακτήρα που δεν μπορεί να προσομοιαστεί με οποιοδήποτε εθνικό κράτος, απέχει πολύ από το να αποτελεί ένα «παγκόσμιο κράτος», και δεν καταργεί τα επιμέρους εθνικά κράτη (βλ. Robinson 2004: κεφ. 3). Ορισμένοι ερευνητές παραβλέπουν τις θεμελιακές αλλαγές του σύγχρονου καπιταλισμού, την τάση

παγκοσμιοποίησης και την ανασυγκρότηση των σχέσεων εξουσίας, τονίζοντας έναν υποτιθέμενο αμετάβλητο χαρακτήρα του εθνικού κράτους, ως κράτους-στρατηγείου για το κεφάλαιο. Αν όμως, για παράδειγμα, παρατηρήσει κανείς τα τεκταινόμενα τελευταία σε σχέση με τη χώρα μας, το ελληνικό κράτος παρουσιάζεται ως ένα συναινετικά παραδομένο στρατηγείο! Αυτό δεν σημαίνει ότι το εθνικό κράτος υποβαθμίζεται σε έναν καθαρά παθητικό ρόλο. Στην πραγματικότητα, συμμετέχει ενεργά, ανάλογα με τη σχετική του δύναμη, στα τεκταινόμενα σε διεθνές επίπεδο. Είναι όμως τα διεθνή στρατηγεία του κεφαλαίου (διεθνείς οργανισμοί και συνολικά το διεθνικό αστικό κράτος) που καθορίζουν τις πιο αποφασιστικές συνθήκες και πολιτικές για την κερδοφόρα ανάπτυξη του κεφαλαίου, ενώ το εθνικό κράτος ως προγεφύρωμα έρχεται να προκαθορίσει και να εφαρμόσει τις γενικές αυτές κατευθυντήριες γραμμές σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο. Η μετάβαση από το εθνοκεντρικό πρότυπο προς μια διεθνή διαμόρφωση των κρατικών θεσμών εξηγείται από την όλο και περισσότερο διεθνή συγκρότηση των ταξικών σχέσεων παραγωγής (βλ. Άντερσον 2008).

Δεδομένης της θεμελιακής ανασυγκρότησης του κεφαλαίου, των κοινωνικών τάξεων και των σχέσεων εξουσίας σε διεθνές επίπεδο, ενώ οι εθνικές αντιθέσεις και οι ενδο-ιμπεριαλιστικοί ανταγωνισμοί εξακολουθούν να υπάρχουν και να εντείνονται περιστασιακά, στην πραγματικότητα κυριαρχεί η τάση μιας ταξικής συνεργασίας των επιμέρους εθνικών ή κλαδικών τμημάτων του κεφαλαίου απέναντι στον ταξικό αντίπαλο, την εργατική τάξη. Και αυτό ισχύει ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες της βαθύτατης κρίσης του καπιταλισμού. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, η αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας αναδεικνύεται σε κυρίαρχη αντίθεση του σημερινού καπιταλισμού, ενώ η βαθιά και παρατεταμένη οικονομική κρίση και η επικίνδυνη επιδεινούμενη οικολογική κρίση τείνουν να ενισχύουν την πάλη των εργαζόμενων τάξεων. Ταυτόχρονα, παρατηρείται μια διαλεκτική σύγκρουση δύο αντικρουόμενων τάσεων. Η πρώτη κεντρομόλα τάση είναι η κυρίαρχη τάση διεθνικής ολοκλήρωσης και διαμόρφωσης της οικονομικής ρύθμισης και των σχέσεων εξουσίας, ενώ η δεύτερη, φυγόκεντρη τάση, αφορά την εμμονή των εθνικών θεσμών και αντιθέσεων, και τη διατήρηση του προϋπάρχοντος status quo. Η έκβαση της διαλεκτικής αυτής αντίθεσης εξακολουθεί να παραμένει αβέβαια καθώς διαμεσολαβείται από παράγοντες που σχετίζονται με ιδεολογικά ρεύματα, την κοινωνικοοικονομική συγκυρία και τους συσχετισμούς της ταξικής πάλης.

Η οικονομική και κοινωνικοπολιτική ολοκλήρωση της Ευρώπης, από την ΕΟΚ ως την ΕΕ, αντανάκλα τις γενικότερες αναπτυξιακές τάσεις και την τάση ολοκλήρωσης του σύγχρονου καπιταλισμού, αλλά και τις ιδιαίτερες ανάγκες του ευρωπαϊκού κεφαλαίου (βλ. Albo & Zuege 1999, Λιοδάκης 2000, Van Apeldoorn 2002). Το εγχείρημα της Ευρωπαϊκής ενοποίησης στηρίχτηκε στην προϋπάρχουσα, σχετικά μεγαλύτερη συνοχή των ευρωπαϊκών χωρών και είχε έναν διττό στόχο. Αφενός να αποτελέσει ένα ανάχωμα απέναντι στο αντίπαλο δέος και την υποτιθέμενη απειλή της Σο-

βιευτικής Ένωσης, και αφετέρου να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για μια συγκεντρωμένη παραγωγή, που, επωφελούμενη από τις σχετικές οικονομίες κλίμακας, θα διασφάλιζε στο ευρωπαϊκό κεφάλαιο μια μεγαλύτερη ανταγωνιστικότητα απέναντι στο κεφάλαιο των άλλων ισχυρών ιμπεριαλιστικών πόλων. Από τα πρώτα βήματα της ΕΟΚ μέχρι την ΕΕ, οι βασικές συνιστώσες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης αμφιταλαντεύονται ανάμεσα σε μια χαλαρή ενοποίηση και «κοινή αγορά», με μια σημαντική διατήρηση της ανεξαρτησίας των χωρών-μελών, και σε μια πιο ουσιαστική ενοποίηση και ομοσπονδοποίηση των κρατών-μελών.

Η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση αποτελεί μια προσπάθεια περιχαράκωσης της «ελεύθερης αγοράς» από τις διεκδικήσεις της εργατικής τάξης. Η υπερεθνική συγκρότηση και δέσμευση της ΕΕ στη διασφάλιση της ελευθερίας της αγοράς και στον έλεγχο επεκτατικών δημοσιονομικών πολιτικών, που θα ανταποκρίνονταν ενδεχόμενα σε εργατικά αιτήματα, σφραγίζει τις ιδρυτικές συμφωνίες της Ένωσης και ισοδυναμεί με έναν μόνιμο μηχανισμό οικονομικής προσαρμογής (βλ. Bonfeld 2002). Ο χαρακτήρας αυτός της ΕΕ αντανάκλα τη διεθνική διαμόρφωση της ευρωπαϊκής αστικής τάξης και τον ενεργό και καθοριστικό ρόλο του κεφαλαίου, και ιδιαίτερα της λεγόμενης «Ευρωπαϊκής Στρογγυλής Τράπεζας Βιομηχάνων», στη διαμόρφωση των βασικών θεσμών και πολιτικών της ΕΕ (βλ. Van Apeldoorn 1998, Carchedi 2001, Άντερσον 2008, Georgiou 2010). Η πολιτική λιτότητας και μετέπειτα νεοφιλελευθερισμού κλειδώνεται ήδη στις βασικές συμφωνίες της ΕΕ, από τη Συνθήκη της Ρώμης μέχρι τη Συμφωνία του Μάαστριχτ και τις πιο πρόσφατες Συμφωνίες του Άμστερνταμ και της Λισσαβόνας. Αυτό γίνεται ακόμα πιο σαφές με τη διαδικασία προσαρμογής και τη λειτουργία της ΟΝΕ. Πέρα από τη δημοσιονομική πειθαρχία που επιβάλλεται, ιδιαίτερα από τη Συμφωνία του Μάαστριχτ που προβλέπει έναν περιορισμό των δημοσιονομικών ελλειμμάτων στο 3% και του χρέους σε 60% του ΑΕΠ, η ΟΝΕ συνεπάγεται ότι οι χώρες-μέλη δεν έχουν πλέον τη δυνατότητα της πιστωτικής επέκτασης και νομισματικής υποτίμησης για τη ρύθμιση αναπτυξιακών ζητημάτων ή ταξικών συγκρούσεων. Τα τυχόν δημοσιονομικά ελλείμματα και το ζήτημα της ανταγωνιστικότητας θα πρέπει πλέον να αντιμετωπίζονται μέσω δημοσιονομικών περικοπών και της αγοράς εργασίας, με αύξηση της ανεργίας και μείωση του εργασιακού κόστους, με μια διαδικασία δηλαδή «εσωτερικής υποτίμησης» (βλ. Carchedi 1997, Bonfeld 2002, Milios 2005).

Πέρα από τη θεσμική συγκρότηση των μηχανισμών οικονομικής ρύθμισης, η συγκρότηση των βασικών κοινωνικοπολιτικών θεσμών της ΕΕ συνεπάγεται ένα τεράστιο δημοκρατικό έλλειμμα και συντελεί στην προαγωγή της αστικής κυριαρχίας σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο (βλ. Taylor & Mathers 2002, Άντερσον 2008). Η αρχή της επικουρικότητας και η υπερίσχυση του κοινοτικού έναντι του εθνικού δικαίου συνεπάγονται ότι τα πιο σημαντικά ζητήματα ρυθμίζονται, ολόένα και περισσότερο, σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Έτσι, δεν απομακρύνονται μόνο οι μηχανισμοί και οι

διαδικασίες λήψης αποφάσεων από την κοινωνική βάση των κρατών-μελών αλλά έχουμε και έναν σοβαρό περιορισμό της εθνικής και λαϊκής κυριαρχίας. Τα κράτη-μέλη υποχρεούνται να ενσωματώνουν στο εθνικό δίκαιο και στην ασκούμενη πολιτική τόσο το κοινοτικό δίκαιο όσο και τις οδηγίες της ΕΕ. Η ανεξαρτησία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, και η απουσία ακόμα και ενός τυπικού κοινοβουλευτικού ελέγχου ενισχύουν το δεσποτικό αυταρχισμό του κεφαλαίου. Η αντιδραστική μετάλλαξη της ΕΕ και η εσωτερίκευση του νεοφιλελευθερισμού στους βασικούς της θεσμούς αντανακλάται και στην προσπάθεια θεσμοθέτησης του «Ευρωσυντάγματος», καθώς και στις πρόσφατες απαιτήσεις της γερμανικής κυβέρνησης για ενσωμάτωση μιας διαρκούς λιτότητας στα συντάγματα των κρατών-μελών.

2. Οι επιπτώσεις της Ευρωπαϊκής ενοποίησης

Με την απελευθέρωση της ροής εμπορευμάτων, κεφαλαίου και εργασίας μέσα στο πλαίσιο της ενοποιημένης ευρωπαϊκής αγοράς, και με την κυριαρχία του απόλυτου ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος, εκδηλώνεται σε ακραίο πλέον βαθμό η τάση ανισόμερης ανάπτυξης του καπιταλισμού σε βάρος των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών ή περιφερειών της ΕΕ. Ως απόρροια αυτών των εξελίξεων, αλλά και των νεοφιλελεύθερων πολιτικών που ακολουθούνται σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ενισχύεται η εκμετάλλευση και καταπίεση των κατώτερων κοινωνικών τάξεων. Ταυτόχρονα, η συγκεκριμένη διάρθρωση των ευρωπαϊκών θεσμών και οι αστικές πολιτικές που ασκούνται συντελούν στην εδραίωση της αστικής κυριαρχίας, ενώ θέτουν σοβαρότατους φραγμούς σε πολιτικές εξελίξεις προς μια σοσιαλιστική/κομμουνιστική κατεύθυνση.

Σχετικά με τις πολυσυζητημένες μεταβιβάσεις πόρων από την ΕΕ, το μεγαλύτερο μέρος τους (περί το 85%) κατέληξε στο εμπορικό και βιομηχανικό κεφάλαιο, ντόπιο και ξένο. Πέρα από κάποιες θετικές επιπτώσεις, οι μεταβιβάσεις αυτές αποτέλεσαν το δέλεαρ για την ενσωμάτωση, την ανορθολογική αναδιάρθρωση και τη μερική αποσύνθεση της εγχώριας παραγωγής. Ως χώρα χαμηλότερου επιπέδου ανάπτυξης, η Ελλάδα έχει υποστεί τις συντριπτικές συνέπειες της τάσης ανισόμερης ανάπτυξης, με αποτέλεσμα τη ραγδαία αύξηση των ελλειμμάτων του εμπορικού της ισοζυγίου, λόγω της σοβαρής εκτροπής του εμπορίου μετά την ένταξη, και της συρρίκνωσης μιας σειράς κλάδων της πρωτογενούς και δευτερογενούς παραγωγής. Χαρακτηριστική είναι η μεταστροφή του εξωτερικού ισοζυγίου αγροτικών προϊόντων και τροφίμων από ένα πλεόνασμα (\$174,2 εκατ. το 1980) σε ένα ραγδαία αυξανόμενο έλλειμμα (\$564,5 εκατ. το 1990, \$616,0 εκατ. το 2000 και \$2.161,2 εκατ. το 2005).

Καθώς τα εξωτερικά αυτά ελλείμματα και η συσσώρευση χρεών μεταφράζονται

σε δημοσιονομικά ελλείμματα, αποτέλεσαν μια βασική συνιστώσα των ραγδαία αυξανόμενων δημοσιονομικών ελλειμμάτων κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Τα ελλείμματα αυτά δεν είναι αποτέλεσμα του ότι «οι Έλληνες καταναλώνουν περισσότερα απ' όσα παράγουν» ή του «όλοι μαζί τα φάγαμε». Προκύπτουν κυρίως από τις υπέρογκες εξοπλιστικές δαπάνες, τη «μεγάλη ιδέα» της Ολυμπιάδας, την πολιτικά συνειδητή κάλυψη μιας σκανδαλώδους φορο-εισφορο-διαφυγής, τη στενή συνύφανση κράτους και κεφαλαίου που τροφοδοτεί μια εκτεταμένη διαφθορά και διογκώνει το πρόβλημα, τις σκανδαλώδεις μεταβιβάσεις τεράστιων πόρων για τη διάσωση του τραπεζικού συστήματος, και την εξυπηρέτηση του ήδη υφιστάμενου δημόσιου χρέους. Στο μεγάλο αυτό φαγοπότι, το ελληνικό κεφάλαιο συμμετέχει σε στενή διαπλοκή με το ευρωπαϊκό και διεθνικό κεφάλαιο.

Μια άλλη συνέπεια αφορά τη συρρίκνωση ή κατάργηση του «κοινωνικού κράτους», που προκύπτει κυρίως από τις ευρωπαϊκές *Οδηγίες* και τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές, και συνεπάγεται όχι μόνο μια σοβαρότατη υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου της εργατικής τάξης, αλλά και μια ποικιλότροπη τροφοδότηση των ελλειμμάτων και του χρέους του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, και μια αυξανόμενη χρηματιστικοποίηση και αστάθεια της οικονομίας.

Με τη ραγδαία αύξηση του δημόσιου χρέους της χώρας και τη διεθνή κρίση του καπιταλισμού σε έξαρση, η Ελλάδα –και άλλες χώρες της ευρωπαϊκής περιφέρειας (Ιρλανδία, Πορτογαλία)– ως αδύνατος κρίκος του συστήματος γίνεται στόχος κερδοσκοπικής επίθεσης του πιο ληστροικού και αδίστακτου χρηματιστικού κεφαλαίου. Έτσι, μπαίνει σε έναν φαύλο κύκλο υπερχρέωσης και προγραμματίων λιτότητας και «μεταρρυθμίσεων» που απειλούν άμεσα τη χώρα με χρεοκοπία. Στα τέλη του 2009, το δημόσιο χρέος ήταν ήδη 293 δισ. € και το συνολικό (δημόσιο και ιδιωτικό) εξωτερικό χρέος ανερχόταν σε 385 δισ. €. Τα δύο τρίτα του δημόσιου χρέους έχουν δανειστεί κυρίως από γαλλο-γερμανικές τράπεζες, ενώ η εσωτερική συνιστώσα του (το ένα τρίτο) έχει δανειστεί από εγχώρια τραπεζικά ιδρύματα και μεγάλους κατόχους χρήματος (βλ. Lapavitsas κ.ά. 2010). Από το 2010, συγκροτείται η τριόικα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ΕΚΤ και ΔΝΤ) και παρέχει ένα δάνειο διάσωσης της χώρας (110 δισ. €), που συνοδεύεται από αλλεπάλληλα «Μνημόνια» και σκληρούς όρους λιτότητας και «διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων». Παράλληλα, εντείνονται οι γενικότερες διαπραγματεύσεις στην ευρωζώνη για τη διαμόρφωση ενός «μηχανισμού στήριξης» –ή αφαιμάξης– των χωρών της ΕΕ που βρίσκονται σε αδιέξοδο. Κατά τα πρότυπα δανεισμού διεθνών οργανισμών, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα και το ΔΝΤ, ο δανεισμός από την τριόικα είναι ένας δανεισμός υπό όρους που δεν συνεπάγεται μόνο δραστηκές περικοπές κοινωνικών δαπανών και μια διαρκή λιτότητα σε βάρος των φτωχότερων κοινωνικών τάξεων, αλλά επιβάλλει επίσης μια οικονομική και κοινωνική ανασυγκρότηση σε μια νεοφιλελεύθερη κατεύθυνση. Αυτή η ανασυγκρότηση περιλαμβάνει ιδιωτικοποιήσεις, αποδόμηση του δημόσιου τομέα και δραστηκή μείωση

των δημόσιων αγαθών, αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων και καταστροφική επίδραση στο περιβάλλον.

Το ζήτημα δεν είναι τόσο πατριωτικό όσο ταξικό. Αυτό γίνεται σαφές, όχι μόνο από το γεγονός ότι ένα μέρος του τοκογλυφικού κεφαλαίου έχει εγχώρια προέλευση και το εγχώριο κεφάλαιο δεν πρόκειται να αποκλειστεί από μια ενδεχόμενη εκποίηση δημόσιας περιουσίας, αλλά και από το ίδιο το ταξικό περιεχόμενο των «διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων» που επιβάλλονται. Επιπλέον, όπως καταδεικνύουν οι χειρισμοί της κυβέρνησης στο σοβαρότατο πρόβλημα της υπερχρέωσης, αλλά και η έμμονη άρνησή της να προχωρήσει σε μια απόλυτα δικαιολογημένη στάση αποπληρωμής και δραστηκής αναδιαπραγμάτευσης του χρέους, η κυβερνητική πολιτική εκφράζει ουσιαστικά τα συμφέροντα του κυρίαρχου σήμερα χρηματιστικού κεφαλαίου. Οι κυβερνητικοί ιθύνοντες ισχυρίζονται ότι τα μέτρα σκληρής λιτότητας είναι μεν επαχθή αλλά απολύτως αναγκαία για την αποφυγή χρεοκοπίας και τη δημιουργία των προϋποθέσεων για οικονομική ανάκαμψη. Στην πραγματικότητα, όμως, τα μέτρα αυτά θα οξύνουν μάλλον την οικονομική κρίση και θα ωθήσουν ακόμα πιο έντονα τη χώρα στον φαύλο κύκλο της υπερχρέωσης, συντελώντας ταυτόχρονα σε μια έμμεση εκμετάλλευση/αφαίμαξη της εργατικής τάξης από το χρηματιστικό κεφάλαιο και το κράτος. Πέρα από την εκμετάλλευση στα πλαίσια της παραγωγής, συντελείται μέσω των κρατικών μηχανισμών μια ληστρική ανακατανομή υπεραξίας σε εθνικό και διεθνικό επίπεδο.

Με τα σοβαρότατα προβλήματα που αντιμετωπίζει πλέον το ευρώ και τις εκρηκτικές αντιθέσεις που παρουσιάζονται στην ευρωζώνη, φαίνεται ότι η ίδια η διαδικασία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης βρίσκεται μπροστά σε σοβαρότατες προκλήσεις που απειλούν ενδεχόμενα το ίδιο τα μέλλον της (βλ. και Cagfuny & Ryner 2003). Και ενώ ορισμένες στιγμές φαίνεται να υπερισχύουν οι φυγόκεντρες τάσεις, μπροστά στην απειλή κατάρρευσης του συστήματος η αστική τάξη καταφέρνει να διατηρήσει ή να ενισχύσει τη συνοχή της απέναντι στον ταξικό αντίπαλο. Αυτό δείχνουν οι σύνοδοι του G20 για την αντιμετώπιση της κρίσης, και οι αλληπάλληλες διαπραγματεύσεις και κοινά προγράμματα στήριξης σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

3. Προς αναζήτηση μιας εναλλακτικής εργατικής στρατηγικής

Συμπερασματικά, η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και οι ρυθμιστικοί θεσμικοί μηχανισμοί της ΕΕ, που προωθούν τα συμφέροντα και την κυριαρχία του κεφαλαίου σε βάρος της μεγάλης εργατικής πλειοψηφίας, δεν μπορούν να μεταρρυθμιστούν σε μια ουσιαστικά προοδευτική κατεύθυνση. Χρειάζεται όχι απλώς η έξοδος από την ευρωζώνη, αλλά μια συνολική ανατροπή και αποδέσμευση από την ΕΕ. Όμως, παρά τις κατακλυσμαίες εξελίξεις και τις πολιτικά ευνοϊκές συνθήκες των τελευταίων

ετών, ούτε η παραδοσιακή ρεφορμιστική Αριστερά, ούτε και η θεωρούμενη ριζοσπαστική ή επαναστατική Αριστερά ανέδειξαν την ανάγκη άμεσης ανατροπής/αποδέσμευσης από την ΕΕ ή συντέλεσαν επαρκώς στην ανάπτυξη διεθνιστικής αλληλεγγύης και κοινού αγώνα των εργαζομένων σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, παρουσιάζονται κάποιες πρωτοβουλίες κοινής δράσης, όπως στην περίπτωση της μαζικής διαδήλωσης των λιμενεργατών που έγινε τον Γενάρη του 2006 στο Στρασβούργο ενάντια στην *Οδηγία* για την απελευθέρωση των λιμενικών υπηρεσιών. Η περίπτωση αυτή αποτελεί «ένα παράδειγμα παν-ευρωπαϊκής δράσης για την εξόντωση της νεοφιλελεύθερης επίθεσης στην πηγή της αντί μιας αντίδρασης ενάντια σ' αυτήν σε εθνικό επίπεδο μετά το γεγονός της εφαρμογής της» (Storey 2008: 75). Ο συντονισμός, όμως, και η κοινή δράση βρίσκονται ακόμα σε ένα επίπεδο κατώτερο των περιστάσεων, ενώ οι θεωρητικές προσεγγίσεις και οι αγωνιστικές δράσεις με έναν εθνοκεντρικό προσανατολισμό αποτυγχάνουν να συλλάβουν τους τρόπους συγκρότησης και μεταβολής των πολιτικών σχέσεων στη σημερινή Ευρώπη (βλ. Taylor & Mathers 2002).

Αν και η προοπτική μιας ανατροπής/αποδέσμευσης από την ΕΕ και υπέρβασης γενικότερα της βαθιάς κρίσης του καπιταλισμού με μια επαναστατική ανατροπή του συστήματος αποτελεί μια επιτακτική αναγκαιότητα, παρουσιάζονται αρκετές δυσκολίες. Τα πράγματα είναι εξαιρετικά δύσκολα μέσα σε συνθήκες μιας βαθιάς και παρατεταμένης κρίσης, όπου συχνά φαίνεται να κυριαρχεί η τάση πειθήνιας υποταγής των εργαζομένων και αναζήτησης ατομικών λύσεων επιβίωσης σε σχέση με μια τάση συλλογικά αυτόνομης και ανατρεπτικής δράσης. Το επίσημο συνδικαλιστικό κίνημα είναι γραφειοκρατικά διαβρωμένο, αστικά ενσωματωμένο και κατακερματισμένο, με κλαδικούς διεκδικητικούς αγώνες και μια εντυπωσιακή αδυναμία γενίκευσης και πολιτικοποίησης της ταξικής πάλης, ενώ οι πολιτικοί φορείς της Αριστεράς συντελούν στον ολέθριο διαχωρισμό οικονομικού και πολιτικού αγώνα και αδυνατούν να εκφράσουν ή να συντονίσουν δημοκρατικά μια αναγκαία μαζική κινητοποίηση των εργαζομένων σε μια αντικαπιταλιστική επαναστατική κατεύθυνση. Η απουσία βέβαια μιας επαναστατικής κατάστασης σήμερα είναι δεδομένη. Μια τέτοια κατάσταση, όμως, δεν προσδιορίζεται μόνο από αντικειμενικές συνθήκες, αλλά και από υποκειμενικές, και οι τελευταίες δεν πέφτουν από τον ουρανό, ούτε προκύπτουν από κάποια επιφοίτηση!

Ας λάβουμε υπόψη κάποια στοιχεία από τη μαρξιστική συζήτηση της θεωρίας του κράτους. Το κράτος, σύμφωνα με μια ακραία εργαλειολογική αντίληψη, αποτελεί όργανο του κεφαλαίου για την προώθηση των συμφερόντων του. Παρά τους σοβαρούς περιορισμούς μιας τέτοιας αντίληψης, συχνά προσεγγίζει σε μεγάλο βαθμό την πραγματικότητα. Από την άλλη μεριά, μια στρουκτουραλιστική προσέγγιση υπερτονίζει μια σχετική αυτονομία του κράτους, που συχνά είναι σχεδόν ανύπαρκτη. Επισημαίνει, επίσης, ότι το ίδιο το αστικό κράτος αποτελεί πεδίο ταξικής πάλης, και αυ-

τό είναι μια πραγματικότητα, ιδιαίτερα αν θεωρήσουμε το κράτος με μια ευρεία έννοια. Από μια διαφορετική σκοπιά, ο Γκράμσι και ορισμένοι νεο-γκραμισιανοί ερευνητές επισημαίνουν ότι η πολιτική εξουσία της άρχουσας τάξης δεν στηρίζεται αποκλειστικά στον έλεγχο των καταναγκαστικών μηχανισμών του κράτους, αλλά βρίσκεται διάχυτη και εντοπίζεται εν πολλοίς στους πολύπλοκους θεσμούς και τις σχέσεις της κοινωνίας των πολιτών, και ότι η ταξική της ηγεμονία στηρίζεται στη συναίνεση και μόνο επικουρικά στους καταπιεστικούς μηχανισμούς του κράτους (βλ. Cafruny & Ryner 2003: 36-37).

Συνεπώς, γίνεται κατανοητό ότι ο αγώνας της εργατικής τάξης θα πρέπει να διεξάγεται, όχι μόνο εντός, αλλά κυρίως εναντίον και πέραν τόσο του σημερινού εθνικού κράτους όσο και της ΕΕ. Αν πάρουμε υπόψη την άποψη των κλασικών του μαρξισμού ότι το κράτος θα πρέπει να συντριβεί στη διαδικασία επαναστατικής μετάβασης στον σοσιαλισμό/κομμουνισμό, το ίδιο θα πρέπει να ισχύει σήμερα όχι μόνο για το εθνικό κράτος, αλλά κατά μείζονα λόγο ίσως και για το υπερ-κρατικό αντιδραστικό μόρφωμα που συγκροτείται από την ΕΕ σε βάρος της ευημερίας της μεγάλης κοινωνικής πλειοψηφίας και της απελευθερωτικής προοπτικής του σοσιαλισμού/κομμουνισμού.

Αφήνοντας κατά μέρος την επιλογή στήριξης και ενίσχυσης της Ευρωπαϊκής ενοποίησης που αφορά το αστικό μπλοκ εξουσίας, μπορούμε να επισημάνουμε σε ό,τι αφορά την Αριστερά τρεις πολιτικές επιλογές στρατηγικής σημασίας που απαντούν στο ερώτημα «Τι να κάνουμε;» σε σχέση με την ΕΕ και την προοπτική Ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Η πρώτη αφορά τη στρατηγική της ρεφορμιστικής Αριστεράς, η οποία, με ορισμένες ενδεχομένως παραλλαγές, στοχεύει σε μια αλλαγή των πολιτικών συσχετισμών μέσα στην ΕΕ, μια υπέρβαση του νεοφιλευθερισμού, και σε θεσμικές μεταρρυθμίσεις που θα τροποποιούν χωρίς να ανατρέπουν το κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η ουσιαστικά αταξική αυτή προσέγγιση είναι επίσης κρατικο-κεντρική, καθώς ευελπιστεί αφελώς ότι η αλλαγή στους ρυθμιστικούς μηχανισμούς του κράτους και της ΕΕ μπορεί να οδηγήσει βαθμιαία στον κοινωνικό μετασχηματισμό σε μια σοσιαλδημοκρατική ή σοσιαλιστική κατεύθυνση.

Η δεύτερη στρατηγική, επίσης σε σημαντικό βαθμό αταξική και έντονα κρατικο-κεντρική, υιοθετείται από τις δυνάμεις ενός αγωνιστικού ρεφορμισμού στο πλαίσιο της παραδοσιακής Αριστεράς. Η εθνικο-πατριωτική αυτή προσέγγιση προτείνει την έξοδο της χώρας από την ΕΕ, για να ακολουθήσει μια πορεία εθνικής ανεξαρτησίας μέσα στα πλαίσια του καπιταλισμού, ευελπιστώντας αόριστα σε μια επίσης ακαθόριστη «λαϊκή οικονομία και εξουσία». Αγνοεί όμως τόσο τις ενδεχόμενες δυσκολίες απεμπλοκής από την ΕΕ, όσο και τα πιθανά εμπόδια στην πορεία ενός εθνικά ανεξάρτητου κοινωνικού μετασχηματισμού, καθώς και το γεγονός ότι ο σοσιαλισμός δεν είναι εφικτός σε μια οποιαδήποτε μεμονωμένη χώρα.

Μια τρίτη στρατηγική αποδέσμευσης και διάλυσης της ΕΕ αφορά το εργατικό κίνημα και τις δυνάμεις της επαναστατικής Αριστεράς. Η στρατηγική αυτή προσέγγιση είναι ουσιωδώς ταξική και σκοπεύει, όχι στην κατάληψη της κρατικής εξουσίας, αλλά στην ανατροπή-διάλυση των μηχανισμών του εθνικού κράτους και της ΕΕ, για να συμπυκνώσει στην πορεία μια μεταβατική πολιτική εξουσία επαναστατικού μετασχηματισμού σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, που δεν θα έχει καμιά σχέση με τους καταπιεστικούς μηχανισμούς του αστικού κράτους. Επειδή όμως η επαναστατική αποσύνθεση της ΕΕ δεν μπορεί να είναι έργο της εργατικής τάξης οποιασδήποτε μεμονωμένης χώρας, η διεθνική κοινή δράση είναι κρίσιμης σημασίας. Η αποδέσμευση μιας χώρας από την ΕΕ μπορεί να είναι αναγκαία, αλλά θα πρέπει να συναρτάται στενά με την πορεία μετασχηματισμού σε μια σοσιαλιστική/κομμουνιστική κατεύθυνση, και μια τέτοια πορεία μπορεί να είναι επιτυχής μόνο εφόσον λαμβάνει χώρα σε ένα ευρύτερο ευρωπαϊκό επίπεδο, χωρίς να απαιτεί μια απόλυτα συγχρονισμένη και ομοιόμορφη διαδικασία επαναστατικών αλλαγών. Μια τέτοια επαναστατική ανάπτυξη δεν συνεπάγεται κάποιον νέο συγκεντρωτισμό σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Θα πρέπει να στηρίζεται σε μια αυτόνομη ανάπτυξη και κοινωνικοπολιτική δράση σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο, αλλά και να συντονίζεται με διαδικασίες κοινής δράσης και αλληλεγγύης σε ένα ευρύτερο ευρωπαϊκό επίπεδο. Μόνο με μια τέτοια στρατηγική, και παρά τις υφιστάμενες αδυναμίες της επαναστατικής Αριστεράς, μπορεί να ανοίξει πραγματικά ο δρόμος για τον σοσιαλισμό/κομμουνισμό σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο.

Βιβλιογραφία

- Albo, G. and A. Zuege (1999) "European Capitalism Today: Between the Euro and the Third Way", *Monthly Review*, 51(3): 100-119.
- Άντερσον, Π. (2008) «Ευρωπαϊκές Υποκρίσεις», *ΟΥΤΟΠΙΑ*, αρ. 82.
- Bonefeld, W. (2002) "European integration: the market, the political and class", *Capital & Class*, αρ. 77.
- Carchedi, G. (1997) "The EMU, Monetary Crises, and the Single European Currency", *Capital & Class*, αρ. 63.
- Carchedi, G. (2001) *For Another Europe: A Class Analysis of European Economic Integration*, London: Verso.
- Cafruny, A. & M. Ryner [eds.] (2003) *A Ruined Fortress? Neoliberal Hegemony and Transformation in Europe*, Maryland: Rowman & Littlefield.
- Georgiou, Ch. (2010) "The euro crisis and the future of European integration", *International Socialism*, αρ. 128.
- Harris, J. (2008) *The Dialectics of Globalization: Economic and Political Conflict in a Transnational World*, 2η έκδοση, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

- Harris, J. (2010) "The World Economic Crisis and Transnational Corporations", *Science & Society*, 74(3): 394–409.
- Lapavistas, C. et al. (2010) *The Eurozone Between Austerity and Default*, RMF Occasional Report (www.researchonmoneyandfinance.org).
- Λιοδάκης, Γ. (2000) «Το νέο στάδιο του ολοκληρωτικού καπιταλισμού και η ευρωπαϊκή οικονομική ενοποίηση», *ΟΥΤΟΠΙΑ*, αρ. 39.
- Λιοδάκης, Γ. (2007) «Το Νέο Στάδιο Καπιταλιστικής Ανάπτυξης και οι Προοπτικές Παγκοσμιοποίησης», *ΟΥΤΟΠΙΑ*, αρ. 73.
- Liodakis, G. (2010) *Totalitarian Capitalism and Beyond*, Surrey: Ashgate Publishing.
- Marx, K. (1967) *Capital I-III*, New York: International Publishers.
- Marx, K. (1973) *Grundrisse*, New York: Vintage Books.
- Milios, J. (2005) "European Integration as a Vehicle of Neoliberal Hegemony", σε A. Saad-Filho και D. Johnston (επιμ.) *Neoliberalism: A Critical Reader*, London: Pluto Press.
- Robinson, W. (2004) *A Theory of Global Capitalism: Production, Class, and State in a Transnational World*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Storey, A. (2008) "The ambiguity of resistance: Opposition to neoliberalism in Europe", *Capital & Class*, αρ. 96.
- Taylor, G. και A. Mathers (2002) "The politics of European integration: A European labour movement in the making?" *Capital & Class*, αρ. 78.
- Van Apeldoorn, B. (1998) "Transnationalization and the Restructuring of Europe's Socioeconomic Order: Social Forces in the Construction of 'Embedded Neoliberalism'" *International Journal of Political Economy*, 28(1): 12-53.
- Van Apeldoorn, B. (2002) *Transnational Capitalism and the Struggle over European Integration*, London: Routledge.

